

TEMPERAMENT: PSIXOLOGİYALIQ TÚSINIK, TÚRLERİ HÁM SHAXS RAWAJLANIWINDAĞI ÁHMIYETI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18616549>

Askarbaeva Albina Askarbaevna

Abdikeeva Dilara Askar qızı

*Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti Shımbay fakulteti Ámeliy
psixologiya qánigeligi 2-kurs studenti*

Arzieva Gawxar

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti Pedagogika-psixologiya kafedrası oqıtıwshısı

Gilt sózler: *Temperament, shaxs psixologiyası, individual ózgeshelikler, joqarı nerv iskerligi, psixikalıq procesler, sezimler turaqlılıǵı, temperament túrleri, sangvinik, xolerik, flegmatik, melanxolik, nerv sistemasi.*

Annotaciya: *Usı maqalada temperament túsiniginiń psixologiyalıq mánisi, onıń qalıplesiwine tásir yetiwshi faktorlar hám de shaxstıń rawajlanıwındaǵı áhmiyeti kórsetilgen. Temperamenttiń biologiyalıq tiykarları, joqarı nerv iskerligi menen baylanıslılıǵı hám temperament túrleriniń psixologiyalıq sıpatlaması ilimiy jaqtan analizlengen. Sonday-aq, temperamenttiń insan minez-qulqı, sezimlik halatı hám sociallıq beyimlesiwindegi orni kórsetip berilgen. Izertlew nátiyjeleri temperamentti úyreniw ámeliy psixologiya hám pedagogika tarawlarında áhmiyetke iye yekenligin tastıyıqlaydı.*

ТЕМПЕРАМЕНТ: ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ, ТИПЫ И ВАЖНОСТЬ В ЛИЧНОСТНОМ РАЗВИТИИ.

Ключевые слова: *Темперамент, психология личности, индивидуальные различия, высшая нервная деятельность, психические процессы, эмоциональная устойчивость, типы темперамента, сангвиник, холерик, флегматик, меланхолик, нервная система.*

Аннотация (Рус тилида): *В данной статье раскрывается психологическая сущность понятия темперамента, факторы его формирования и значение в развитии личности. С научной точки зрения анализируются биологические основы темперамента, его связь с высшей нервной деятельностью, а также дается психологическая характеристика основных типов темперамента. Показана роль темперамента в поведении человека, его эмоциональном состоянии и социальной адаптации. Полученные выводы подтверждают значимость изучения темперамента в практической психологии и педагогике.*

TEMPERAMENT: PSYCHOLOGICAL CONCEPT, TYPES AND IMPORTANCE IN PERSONAL DEVELOPMENT.

Keywords (English): *Temperament, personality psychology, individual differences, higher nervous activity, mental processes, emotional stability, types of temperament, sanguine, choleric, phlegmatic, melancholic, nervous system.*

Abstract (In English): *This article examines the psychological essence of temperament, the factors influencing its formation, and its role in personality development. The biological foundations of temperament, its connection with higher nervous activity, and the psychological characteristics of the main temperament types are analyzed from a scientific perspective. The study also highlights the role of temperament in human behavior, emotional states, and social adaptation. The findings confirm the importance of studying temperament in the fields of practical psychology and pedagogy.*

Insan shaxsın úyreniwde temperament áhmiyetli psixologiyalıq túsiniklerden biri esaplanadı. Temperament adamnıń tuwma psixikalıq qásiyetlerin bildiredi hám onıń minez-qulqı, sezim jaǵdayları, iskerlik tempi hám de sırtqı ortalıqqa qatnasında kórinedi. Psixologiya páninde temperament shaxstıń biologiyalıq tiykarına baylanıslı bolǵan individual ózgesheliklerdi túsindirip beredi.

Temperament máselesi áyyemgi dáwirlerden baslap ilimpazlardıń itibarın tartıp kelgen. Bul túsinik adamlardıń birdey jaǵdayda ne sebepten túrlishe múnásibet bildiretuǵını, birewler tez hám jedelli bolsa, basqalar aqırın hám salmaqlı bolıwı sıyaqlı sorawlarǵa juwap beredi. Usı maqalada temperament túsinigi, onıń túrleri, fiziologiyalıq tiykarları hám de shaxstıń rawajlanıwındaǵı áhmiyeti ilimiy jaqtan kórsetiledi.

Temperament túsinigi hám ilimiy talqılawı

"Temperament" sózi latinsha temperamentum - "teńsalmaqlılıq," "qatnasıq" degen mánisti ańlatadı. Psixologiyada temperament degende adamnıń psixikalıq procesleriniń júriw tezligi, kúshliligi, turaqlılıǵı hám sezimlik reakciyası menen baylanıslı jeke ózgeshelikleri túsiniledi.

Temperament adam iskerliginiń qalay ámelge asırılauıǵının belgileydi, biraq ne isleniwı kerekligin anıqlamaydı. Yaǵnıy temperament shaxstıń qábileti, intellekti yamasa ádep-ikramlılıq sıpatların belgilep bermeydi, al bul sıpatlardıń kórinisiw usılın belgileydi.

Ilimiy izertlewlerde temperament tómendegi tiykarǵı belgiler arqalı sıpatlanadı:

psixikalıq proceslerdiń tezligi;
sezimlik tásirleniwshenlik dárejesi;
aktivlik hám passivlik qatnası;

iykemlesiwsheńlik.

Temperament haqqındaǵı áyyemgi hám házirgi zaman teoriyaları

Temperament haqqındaǵı dáslepki ilimiy kózqaraslar áyyemgi grek tábiybi Gippokrat atı menen baylanıslı. Ol adam organizmindegi tórt túrli suyıqlıq (qan, qaqrıq, sarı ót, qara ót) qatnasına qarap temperamentti tórt túrge ajratqan:

sangvinik,
xolerik,
flegmatik,
melanxolik.

Keyinirek bul teoriya Rim tábiybi Galen tárepinen rawajlandırıldı.

Házirgi zaman psixologiyasında temperament máselesi rus alımı I.P. Pavlovtıń joqarı nerv xızmeti haqqındaǵı táliymatı menen ilimiy tiykarlangan. Pavlov temperamentti oraylıq nerv sistemasınıń tómendegi ózgeshelikleri menen baylanıstırǵan:

qozıw kúshi,
tormozlanıw kúshi,
nerv procesleriniń qozǵalıwshańlıǵı.

Usı fiziologiyalıq qásiyetler temperamenttiń biologiyalıq tiykarın quraydı.

Temperament túrleri hám olardıń psixologiyalıq táriypi

Sangvinik temperament

Sangvinik tiptegi adamlar belsendi, quwanışlı, tez maslasıwshań boladı. Olar menen sóylesiw ánsat, jańa jaǵdaylarǵa tez kónlikedi. Sezimleri tez payda boladı hám tez sónedi. Sangvinikler ádetre jámaátte basshılıqqa beyim boladı.

Tiykarǵı ózgeshelikleri:

joqarı belsendilik;

tezlik;

optimistlik kewil-kúy;

turaqlı psixika.

Xolerik temperament

Xolerikler kúshli sezimlik partlawlarǵa beyim boladı. Olar tez ashıwlanatuǵın, biraq sonıń menen birge baslamasshıl hám qátıyatlı shaxslar. Iste tez háreket etedi, biraq ózin basqarıwda qıyınshılıqqa dus keliwi múmkin.

Tiykarǵı ózgeshelikleri:

kúshli emocionallıq;

impulsivlik;

tez qarar qabıl etiw;

basshılıqqa umtılw.

Flegmatik temperament

Flegmatikler saldamlı, salmaqlı hám turaqlı shaxslar bolıp tabıladı. Olar áste háreket etedi, biraq baslagan isin aqırına jetkeredi. Emocional jaǵınan turaqlı bolıp, stresske az beriledi.

Tiykarǵı ózgeshelikleri:

sabır-taqat;

turaqlılıq;

áste, biraq puqta iskerlik;

az emocionallıq reaksiya

Melanxolik temperament

Melanxolik tiptegi insanlar sezgir, tásirsheń hám ishki keshirmelerge bay boladı. Olar tereń pikirlewge uqıplı, biraq sırtqı basımlarǵa qarata ázzi bolıwı múmkin.

Tiykarǵı ózgeshelikleri:

joqarı sezgirlik;

tez sharshaw;

ishki keshirmeler ústinligi;

dóretiwshilikke beyimlilik

Temperament hám shaxs jetilisiwi

Temperament shaxs qálplesiwinde áhmiyetli rol oynaydı. Ol insannıń úyreniw procesi, qatnası, kásip tańlawı hám stressli jaǵdaylarǵa múnásibetinde kórinedi. Máselen, sangvinikler hám xolerikler jámaátlik jumıslarda aktiv bolsa, flegmatikler hám melanxolikler jeke tártiptegi jumısta nátiyjelirek bolıwı múmkin.

Sonı aytıp ótiw kerek, temperament tuwma bolsa da, tárbiya hám sociallıq ortalıq arqalı onıń unamsız táreplerin qadaǵalaw hám unamlı táreplerin rawajlandırıw múmkin. Sol sebepli

temperamentti biliw pedagogika hám ámeliy psixologiyada úlken áhmiyetke iye.

Juwmaq

Temperament insannıń biologiyalıq tiykargá iye bolgan psixologiyalıq qásiyeti. Ol shaxs minez-qulqınıń dinamikalıq tárepın belgileydi hám turmıs iskerliginiń barlıq tarawlarında kórinedi. Temperamentti durıs túsiniw adamnıń ózin hám basqalardı jaqsıraq túsiniwine, nátiyjeli qarım-qatnas hám kásiplik tabısqa erisiwine járdem beredi.

Temperament túrlerin úyreniw psixologiya pánin tamamlaydı.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR:

1. Айзенк Г. Ю. Структура личности. – Москва: КСП+, 1999.
2. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте. – Москва: Просвещение, 1968.
3. Гиппократ. Избранные труды. – Москва: Медицина, 1994.
4. Грей К. Психология темперамента. – Санкт-Петербург: Питер, 2003.
5. Павлов И. П. Полное собрание сочинений. Том 3. Высшая нервная деятельность. – Москва: Наука, 1951.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – Санкт-Петербург: Питер, 2002.
7. Немов Р. С. Психология. Книга 1. Общие основы психологии. – Москва: Владос, 2003.
8. Allport G. W. Personality: A Psychological Interpretation. – New York: Holt, 1937.
9. Eysenck H. J. The Biological Basis of Personality. – Springfield: Charles C. Thomas, 1967.
10. Strelau J. Temperament: A Psychological Perspective. – New York: Plenum Press, 1998.